

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. inż. Łukasza Zaremby pt. „Ryzyko cenowe producenta na rynku owoców i warzyw w Polsce” przygotowanej w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowym Instytucie Badawczym

Promotor: prof. dr hab. Włodzimierz Rembisz

Promotor pomocniczy: dr Agnieszka Bezat-Jarzębowska

1. Podstawa prawna recenzji

Podstawą prawną przygotowanej recenzji jest uchwała Rady Naukowej Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowego Instytutu Badawczego z dnia 26.01. 2022 roku oraz przepisy wynikające z *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki* z dnia 14 marca 2003 roku (Dz. U. 2017, poz. 1789), w związku z ustawą z dnia 30 sierpnia 2018 roku *Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce* (Dz. U. 2018, poz. 1669 z późn. zm.).

2. Ocena tematyki, celu, układu i treści rozprawy

Autor w przedłożonej do recenzji rozprawie doktorskiej podejmuje próbę oceny podejścia producentów na rynku owoców i warzyw do kwestii ryzyka, w szczególności ryzyka cenowego. Sektor produkcji owoców i warzyw nie jest co prawda sektorem zajmującym czołową pozycję w strukturze wielkości produkcji rolnictwa, ale można zgodzić się z Autorem, że jego bezpośrednie i pośrednie oddziaływanie na całe rolnictwo jest znaczące. Autor już we Wprowadzeniu wymienia trafnie takie zagadnienia, jak problem rolnictwa zrównoważonego, utrzymanie struktur społeczności wiejskiej, rozwoju regionalnego oraz zachowania dziedzictwa kulturowego [s. 7]. Jednocześnie zauważa, że funkcjonowanie sektora produkcji owoców i warzyw generuje interesujące kwestie teoretyczne i praktyczne związane z obrotem produktem tego sektora, rozdrobnieniem producentów w porównaniu z przetwórcami, funkcjonowaniem przemysłu przetwórczego i usług. Wydaje się, że obszar tematyczny badany przez Autora w rozprawie doktorskiej jest interesujący i zasługuje na refleksję naukową.

W dalszej części Wprowadzenia Autor formułuje założenia, tezę rozprawy, hipotezy, cel główny i cele szczegółowe [s. 11]. Uważam, że przyjęte założenia, z punktu widzenia treści pracy, są trafne i celowe. Z postawionej tezy wynikają wprost hipotezy, które będą weryfikowane w rozprawie. Ukierunkowaniu procesu weryfikacji hipotez ma służyć cel główny i cele szczegółowe. Całość jest zrozumiała, spójna, logiczna i skutecznie przygotowuje Czytelnika do lektury rozprawy. Następnie Autor krótko charakteryzuje podejście badawcze, którego użyje. Dobrym zabiegiem jest podanie i przedyskutowanie charakterystyki danych empirycznych, które będą ilustrować rozważania Autora.

Główna część tekstu rozprawy składa się z 6 rozdziałów o objętości od 16 do 40 stron. Porządek rozważań biegnie od ogółu do szczegółu. W kolejnych częściach recenzji przedstawię treść rozprawy i sformułuję uwagi krytyczne. Autor pracy zdaje sobie doskonale sprawę z koniecznego i wystarczająco wyczerpującego kształtu, kolejności narracji i dlatego rozpatruje problem poczynając od podstaw teoretycznych.

Rozdział 1. rozprawy (**Mechanizm funkcjonowania rynku owoców i warzyw – podstawy teoretyczne, 27 stron**) zawiera niezbędne dla dalszego wywodu ustalenia teorii ekonomii dotyczące problemu wyboru producenta i konsumenta, elastyczności cenowej popytu, elastyczności cenowej podaży, wrażliwości cenowej popytu i podaży. Autor referuje również krytycznie model pajęczyny cen jako konstrukcję teoretyczną, za pomocą której starano się wyjaśniać cykliczność zmian cenowo-podażowych. Jednocześnie Autor podkreśla cechy specyficzne rynku owoców i warzyw. Z tego punktu widzenia za bardzo dobrą uważam ostatnią część rozdziału traktującą o zawodności mechanizmu rynkowego. Tutaj Autor pozostaje w świecie teorii, ale mniej abstrakcyjnie niż wcześniej. Przytacza konkretne przykłady zawodności mechanizmu rynkowego w sektorze owoców i warzyw jak również zawodności instytucji i zawodności państwa. Rozdział 1. należy uznać za dobre wprowadzenie do dalszych części rozprawy. Należy podkreślić, iż cytowana w obszernym wyborze literatura ekonomiczna jest dobrana trafnie i świadczy o przestudiowaniu przez Autora dużej liczby klasycznych pozycji.

Oprócz kwestii ogólnych są poruszane również kwestie szczegółowe, czego przykładem jest wspomnienie tzw. efektu Kinga [s. 25] bez krótkiego omówienia tego efektu i choćby odwołania do dalszej części tekstu, gdzie ten efekt zostanie dokładniej wyjaśniony [s. 95].

W rozdziale 2. (**Specyfika i uwarunkowania funkcjonowania rynku owoców i warzyw, 20 stron**) Autor omawia w pierwszej części zasadnicze cechy rynku owoców i warzyw w Polsce a w drugiej części – wpływ procesów globalizacyjnych i integracyjnych na ten rynek. Warte podkreślenia jest, że w treści znajdują się również informacje dotyczące działalności systemów organizacyjnych regulujących omawiany rynek, czyli Wspólnej Polityki Rolnej i Wspólnej Organizacji Rynków Owoców i Warzyw. Czytelnik otrzymuje dużą porcję informacji statystycznych dotyczących organizacji i wielkości produkcji oraz zmian w latach 2004-2020. Ważne jest również omówienie regionalizacji produkcji w Polsce wg województw [s. 47], którego mankamentem jest brak ilustracji graficznej w postaci np. map. W końcowym fragmencie części poświęconej organizacji rynku owoców i warzyw w Polsce Autor referuje ważne problemy dotyczące charakterystycznych dla naszego kraju kierunków zagospodarowania owoców i warzyw, strategii sprzedaży oraz analizy składowych i długości kanałów dystrybucji. Przeprowadzana analiza konsekwentnie kieruje uwagę Czytelnika w stronę analizy empirycznej, opartej o dużą ilość zgromadzonych wiarygodnych danych jak i równie konsekwentnie zapoznaje z różnymi możliwymi czynnikami ryzyka.

Druga część omawianego rozdziału traktująca o wpływie procesów globalizacyjnych i integracyjnych na rynek owoców i warzyw jest skonstruowana podobnie jak część pierwsza. Autor dokonuje zwięzłego i kompetentnego przeglądu problemów związanych z globalizacją i integracją w ogóle i w szczególności w odniesieniu do omawianego w rozprawie rynku. Szczególna uwaga jest skupiona na działalności korporacji transnarodowych i globalnych sieci biznesowych. Warto podkreślić obiektywizm Autora, który wyróżnia zarówno pozytywne jak i negatywne strony omawianych procesów.

W rozdziale 3. (**Ryzyko cenowe na rynku owoców i warzyw, 26 stron**) Autor rozprawy konsekwentnie zmierza od ogółu do szczegółu. Rozdział otwiera obszerna, znów obszernie ilustrowana cytowaną literaturą, dyskusja dotycząca pojęć ryzyka, awersji do ryzyka i niepewności. Przy przywołaniach literatury wydaje się, że warto wspomnieć dla zwiększenia wagi cytowanej literatury o pozycji naukowej wspominanych uczonych. Mam na myśli choćby Arrowa i Kahnemana, laureatów nagrody Banku Szwecji im. Alfreda Nobla w dziedzinie nauk ekonomicznych. Celowym jest zestawienie różnych kategorii ryzyka ponoszonego przez gospodarstwa rolne w podziale na ryzyko zwykłe, ryzyko zbywalne i ryzyko katastroficzne [s. 71]. Na zakończenie tego fragmentu Autor wyraźnie zaznacza, co rozumie pod pojęciem ryzyka cenowego i w jaki sposób ma zamiar to ryzyko cenowe mierzyć. Ten sposób konstruowania wyводу jest wart zauważenia i docenienia, ponieważ pozwala Autorowi w kolejnych częściach rozdziału omówić zmienność i wahania cen i przejść do zreferowania miar zmienności cen, znów w sposób wyczerpujący, z odniesieniami do aktualnej literatury. Nawet, jeśli w dalszej części rozprawy Autor nie wykorzysta w pełni wspomnianych tutaj konstrukcji ilościowych, to dokumentuje w tym miejscu ich znajomość.

Drobna uwaga krytyczna dotyczy wzoru (3.3.5) [s. 83], którego licznik jest skonstruowany jako suma wielkości mierzonych w jednostkach ilościowych o różnych mianach, a więc niemożliwych do zsumowania. Ten błąd jednak nie rzutuje na dalszy ciąg wyводу.

Poważniejszy zarzut dotyczy pozostawienia rozważań teoretycznych w tym rozdziale bez ilustracji empirycznej. Czytelnik wie z wcześniejszych informacji, że Autor dysponuje danymi z lat 2004-2020 o cenach jabłek, truskawek, wiśni, malin, czereśni, gruszek, kapusty, cebuli i marchwi. W rozdziale został zdefiniowany zestaw miar ryzyka cenowego i zmienności cen, ale Autor nie ilustruje rozpoczętego wątku żadnymi obliczeniami.

Rozdział 4. (**Rynek owoców i warzyw i narzędzia ograniczania ryzyka cenowego, 32 strony**) zawiera, zgodnie z tytułem, szczegółowy opis regulacji wpływających na możliwości ograniczania ryzyka cenowego. Konstrukcja treści tej części pracy jest konsekwentnie zbliżona do całości tekstu rozprawy, czyli opis biegnie od ogółu do szczegółu, z małymi wtrętami ilustracji empirycznych. W takim sposobie relacji oczywiście nie ma nic odkrywczego, ale warto zwrócić uwagę na znajomość problematyki, poczynając od postanowień różnych organizacji międzynarodowych (FAO, OECD) i szczegółów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej aż po regulacje państw trzecich, np. Holandii czy Belgii, które wspomniano w wątku omawiającym skutki zrzeszania się producentów. Uporządkowanie i zsyntetyzowanie materiału sprawia dobre wrażenie. W kilku miejscach pojawia się ilustracja empiryczna, np. wyszczególnienie płatności bezpośrednich stosowane w latach 2014-2020 do wybranych upraw i w wybranych sytuacjach. Płatności bezpośrednio uzyskiwane w ramach WPR są traktowane jako instrumenty wsparcia zarządzania ryzykiem cenowym. Drugim wątkiem ilustrowanym empirycznie jest rola grup i organizacji producenckich w ograniczaniu ryzyka cenowego.

W rozdziale 5. (**Wrażliwość rynkowa produkcji warzyw i owoców, 40 stron**) Autor dokonuje prezentacji i analizy danych dotyczących cen skupu warzyw i owoców. W rozważaniach są brane pod uwagę ceny skupu notowane z różną częstotliwością i pochodzące z różnych źródeł. Dobrym zabiegiem jest jednoczesne badanie średniorocznych cen skupu i cen notowanych z częstotliwością tygodniową [s. 13-14]. Źródło wymienione we Wprowadzeniu powinno dla lepszej czytelności być przypomniane w rozdziale 5. Autor wyznacza wartości

takich miar jak klasyczny współczynnik zmienności cen, rozstęp cen, łańcuchowe przyrosty względne, cenowa elastyczność popytu, cenowa elastyczność podaży, porównuje wartości oby elastyczności i kończy analizę ilościową prezentacją wartości miernika wrażliwości cenowej podaży owoców i warzyw. Cała analiza sporządzona jest rzetelnie, jest obficie ilustrowana graficznie za pomocą wykresów w czasie badanych kategorii. Trzeba również podkreślić, że Autor interpretuje wartości prezentowanych miar w sposób wnikliwy i konkluzyjny. Niezwykle ważny dla badania naukowego jest fakt świadomości Autora rozprawy co do niedoskonałości materiału statystycznego [s. 165]. Jednocześnie Autor z dużą naukową uczciwością przyznaje, że „Na podstawie uzyskanego rezultatu przyjęcie części pierwszej hipotezy dotyczącej występowania wysokiej wrażliwości cen skupu na zmiany poziomu podaży wydaje się być nie w pełni potwierdzone”.

Rozdział 5 jest objętościowo i faktograficznie bardzo obszerny, ale mimo to i jednocześnie właśnie dlatego powinien zawierać jeszcze jako końcową część podsumowanie.

W rozdziale 6. (**Oceny producentów owoców i warzyw odnośnie czynników i możliwości ograniczania ryzyka cenowego, 16 stron**) jest po pierwsze cennym uzupełnieniem treści analitycznych z poprzedniej części rozprawy a po drugie jest relacją z realizacji procesu weryfikowania drugiej hipotezy rozprawy dotyczącej poziomu wiedzy producentów z zakresu zarządzania ryzykiem cenowym. Treścią rozdziału jest analiza ankiety, która objęła 137 respondentów – właścicieli bądź osób podejmujących decyzje produkcyjne w gospodarstwach, które prowadzą uprawę owoców lub warzyw. Tekst ankiety jest dołączony do rozprawy w załącznikach [s. 218-222]. Autor rozprawy sformułował ankietę w profesjonalny sposób, umożliwiającą mu weryfikację hipotezy naukowej. Sposób analizy wyników ankiety jest rzetelny, formułowane na tej podstawie wnioski są zasadne. Prowadzą one do optymistycznego wniosku i odrzucenia drugiej hipotezy rozprawy o niedostatecznym poziomie wiedzy z zakresu zarządzania ryzykiem cenowym [s. 171].

Kończącą częścią pracy jest obszerne **Podsumowanie i wnioski**.

Na zakończenie relacji o układzie i treści pracy stwierdzam, że układ treści rozprawy jest logicznie uzasadniony i konsekwentnie zrealizowany. Struktura objętości poszczególnych części rozprawy też nie budzi moich większych zastrzeżeń, ponieważ usprawiedliwiam Autora z powodu rozmiarów rozdziału 5. jego treściami merytorycznymi.

Spis cytowanej w rozprawie literatury zawiera ponad 230 pozycji. Są one dobrane starannie i pochodzą z lat 1854-2019. Autor rozprawy dołożył starań, aby wybór był z punktu widzenia tematu pracy merytorycznie kompletny.

3. Wartość naukowa i dodana rozprawy

Cel naukowy pracy sformułowany przez Autora [s. 11] uznaję za zrealizowany. Uważam, że rozprawa jest ważna z naukowego punktu widzenia, ponieważ w globalny sposób porządkuje wątki dotyczące ryzyka cenowego producenta na szczególnym z analitycznego punktu widzenia rynku warzyw i owoców.

4. Wniosek końcowy

Praca doktorska mgr. inż. Łukasza Zaremby pt. „Ryzyko cenowe producenta na rynku owoców i warzyw w Polsce” jest interesującym studium ekonomicznym. Autor w udany sposób łączy wątki z teorii ekonomii i praktyki gospodarczej. Rozważania są gruntownie ilustrowane danymi statystycznymi, właściwie dobranymi, prawidłowo przetworzonymi, dobrze zilustrowanymi graficznie i zasadnie zinterpretowanymi.

Te pozytywne cechy rozprawy, mimo wskazanych w recenzji drobnych zastrzeżeń, pozwalają mi stwierdzić, że mgr inż. Łukasz Zaremba podjął ważny z empirycznego punktu widzenia temat. Podczas realizacji zadań badawczych wynikających z przyjętego zakresu badania wykazał się wystarczającą wiedzą i zdolnością do samodzielnego prowadzenia badań naukowych.

Uważam, że przedstawiona mi do oceny praca mgr. inż. Łukasza Zaremby spełnia wymogi określone w odpowiednich aktach prawnych. Na tej podstawie wnoszę o jej przyjęcie jako rozprawy doktorskiej w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie naukowej ekonomia i finanse oraz o dopuszczenie rozprawy do publicznej obrony.

T. Kuszewski